

פרופסור אודי ניסן, המחלקה למדיניות ציבורית, האוניברסיטה העברית ירושלים

ד"ר הלה אקסלרד, מנהלת המרכז למדיניות כלכלית של החברה החרדית, מכון אהרן למדיניות כלכלית

עוזרי מחקר: אביעד קרסנה, תום שדה, בן גנון

מיקוד מדיניות הרווחה בישראל: תחולה והוגנות בקרב קבוצות אוכלוסייה בישראל

עקרונות מדינת רווחה

מדינת רווחה היא מדינה הנוטלת על עצמה אחריות לספק לאזרחיה רשת ביטחון חברתית בסיסית, הכוללת שירותים חברתיים וכלכליים. מטרתה היא להבטיח לכל אזרח רמת חיים בסיסית ומכבדת; לצמצם את אי השוויון; לקדם שוויון הזדמנויות; ולהגן על אוכלוסיות פגיעות ומוחלשות, ובפרט כאלה שאינן מסוגלות לכלכל עצמן בכוחות עצמן. מדינת הרווחה מקדמת מטרות אלו באמצעות שלושה כלים מרכזיים: מערכת תמיכות ותשלומי העברה; מיסוי ישיר דיפרנציאלי; ואספקת שירותים בעלות נמוכה כמו חינוך ובריאות. במילים אחרות, תכליתה של מדינת הרווחה היא לסייע למי שאינם מסוגלים "לדאוג לעצמם", תוך העדפה למתן כלים שיאפשרו התמודדות עצמאית ולא רק סיוע חומרי - "תכות" במקום "דגים".

בבסיסה של מדינת הרווחה עומדת ההנחה כי מרבית בני האדם שואפים לאורך זמן לשפר את רמת חייהם ולהגדיל את הכנסתם. תחת הנחה זו, אזרחים שאינם מצליחים לעשות כן לאורך זמן אינם נכשלים בכך מבחירה, אלא בשל נסיבות "אובייקטיביות" המגבילות את יכולתם לשפר את מצבם הכלכלי ולהגדיל את כושר השתכרותם באופן עצמאי. לכן, במקרים רבים מתקיים מתאם חזק בין הכנסה נמוכה ומאפייני נזקקות שמאפיינים את אוכלוסיות היעד של מדינת הרווחה. כלומר, תחת ההנחות הקלאסיות של מדינת הרווחה, הכנסה נמוכה אמורה להוות מנבא מהימן לקיומם של מאפייני נזקקות המצדיקים התערבות מצד מדינת הרווחה.

מדינת הרווחה בישראל

בשונה מן המקובל במדינות המפותחות, בישראל ההנחה שאנשים שואפים להגדיל את הכנסתם ולשפר את רמת חייהם, אינה עומדת במבחן המציאות. הדבר בולט במיוחד בקרב חלק ניכר ממשקי הבית החרדים, ובמידה פחותה גם בקרב חלק ממשקי הבית הערבים. רבים ממשקי הבית החרדים מבטאים העדפות - לגיטימיות כשלעצמן - המביאות אותם לרמות הכנסה נמוכות ובהתאם גם לשיעורי עוני יחסי גבוהים. בין העדפות אלו ניתן למנות את ניתוב זמנו של הגבר ללימודי קודש על פני תעסוקה וקריירה; הימנעות מכוונת מהקניית לימודי ליבה לבנים, לימודים המעניקים כלים חיוניים להשתלבות בתעסוקה איכותית; וכן הבאת מספר רב של ילדים, המשפיעה בין היתר גם על היקף עבודתה של האישה. כלומר, בישראל, בניגוד למדינות המפותחות, ישנה אוכלוסייה שהולכת וגדלה, שחיה ברמות הכנסה נמוכות מתוך בחירה עקרונית, ולא רק בשל נסיבות מגבילות.

בקרב משקי הבית הערבים התמונה מורכבת יותר. אמנם תעסוקת נשים ורכישת השכלה גבוהה בקרב שני המינים מושפעות במידה רבה גם מבחירות אישיות, תרבותיות, אך הן תלויות גם בגורמים חיצוניים כגון קירבה לאזורי תעסוקה; נגישות למעונות יום; לתחבורה ציבורית ולהשכלה איכותית - אשר מצויים במחסור בחברה הערבית. מצב זה מציב את האוכלוסייה הערבית בעמדת נחיתות ומוביל להיעדר שוויון ההזדמנויות ביחס לשאר האוכלוסייה. נוסף על כך, מאפיינים תרבותיים נוספים כמו גודל משק בית - בעיקר בקרב האוכלוסייה הבדואית - מגדילים את פערי ההכנסה לנפש סטנדרטית ואת שיעורי העוני.

אף שכל אדם זכאי לבחור את אורח חייו, המצב הנוכחי מוביל לכך שמדינת הרווחה הישראלית מתייחסת גם לעוני יחסי הנובע מבחירה ככזה המשקף מאפייני נזקקות ממשיים. הסיבה לכך היא שמרבית התמיכות וההטבות הניתנות במסגרת מדינת הרווחה מבוססות על רמת ההכנסה. במילים אחרות, מדינת הרווחה הישראלית "מאתרת" את אוכלוסיות היעד שלה באמצעות בחינת רמת הכנסתן, מתוך הסתמכות על ההנחה המקובלת בדבר קיומו של מתאם בין הכנסה לנזקקות, מתאם שכפי שיוצג בהמשך, מתקיים בישראל באופן רופף בלבד. מאחר שמשאבי תמיכה רבים מפנים גם לאוכלוסיות שהעוני שלהן הוא גם תולדה של בחירה וגם עם מתאם חלש לנזקקות, נפגעת יכולתה של מדינת הרווחה לממש את מטרותיה הצודקות: בראשן, סיוע לאוכלוסיות שאינן מסוגלות לכלכל עצמן בכוחות עצמן; קידום שוויון הזדמנויות; וכן מימוש צדק אופקי, המבקש לשמור על אחדות בין שווים, וצדק אנכי - המבקש ליצור הוגנות תוך התחשבות בהבדלים רלוונטיים.

האוכלוסיות החרדית והערבית מהוות כיום למעלה מ-30% מן האוכלוסייה בישראל, ומגמת הגידול של האוכלוסייה החרדית נמשכת. משקלה ההולך וגדל באוכלוסייה מוביל להפניית משאבי תמיכה בהיקף הולך וגדל אל אותה אוכלוסייה הבוחרת באורח חיים המוביל לרמת חיים נמוכה, ובכך יוצר נטל הולך וגדל על הציבור הכללי,¹ וממחיש את הבעייתיות שבהסתמכות משמעותית על הכנסה נמוכה כמרכיב מרכזי בקביעת מדיניות הרווחה. מגמה זו מחייבת התאמה של האופן שבו מדינת הרווחה מקדמת את מטרותיה, ובפרט של האופן בו היא מאתרת את אוכלוסיית היעד שלה.

כוחם הפוליטי הרב של משקי הבית החרדיים, המתבטא בין היתר בכך שהמפלגות החרדיות שימשו במשך שנים לשון מאזניים בקואליציות בישראל, הוביל למגמה - שהתחזקה בשני העשורים האחרונים - שבמרכזה עומדת התאמת הקריטריונים לקביעת תחולתה של מדיניות הרווחה למאפייניה של החברה החרדית. התאמה זו התבצעה בשלוש דרכים עיקריות:

1. תחולה גבוהה של קצבאות והטבות מס למשקי בית עם מספר ילדים גבוה (כללים אוניברסליים);
2. הטבות ייעודיות לאוכלוסייה החרדית;
3. הטבות שונות שניתנות על בסיס סוציו-כלכלי, עם תחולה גבוהה לאוכלוסייה חרדית.

חלק מן ההטבות הללו - שהלכו והתרחבו עם השנים - ניתנו באמצעות המנגנונים המקובלים של מדינת הרווחה (ובהם המוסד לביטוח לאומי). לצד זאת, הטבות אחרות ניתנו באמצעות מנגנונים "עוקפים", שהתפתחו לאורך השנים האחרונות, והתבססו בעיקר על קביעת קריטריונים מוטים לתחולתה של מדיניות הרווחה, בהובלת משרדי ממשלה שנוהלו באופן סקטוריאלי.

מחקר זה בחן את יעילות והוגנות מדיניות הרווחה בישראל, בדגש על האוכלוסיות השונות, ומציע צעדי מדיניות על מנת לטפל בכשלים הקיימים כיום.

מאפייני הנזקקות

בחלקה הראשון של העבודה נבחנו מאפייני הנזקקות של משקי הבית לפי רמת הכנסה וקבוצות אוכלוסייה, בהתאם לפרמטרים המרכזיים שאופיינו בדו"ח ועדת שטיגליץ-סן-פיטוסי (Stiglitz-Sen-Fitoussi Commission) של ארגון ה-OECD משנת 2009. הניתוח נערך בהשוואה לארה"ב ולשבדיה, מדינות הנוקטות גישות שונות למדיניות רווחה. בתמציתיות, ממצאי המחקר מצביעים על מתאם נמוך בין רמת הכנסה למאפייני נזקקות בקרב משקי הבית החרדים, כמעט בכל פרמטר ביחס לאוכלוסייה הכללית (**ראה נספח א'**). ממצא זה מלמד כי ההסתמכות על רמת הכנסה נמוכה כתנאי זכאות לתמיכה גורמת להעברת תמיכה לאוכלוסייה שאינה נזקקת מבחינה אובייקטיבית (ומכיוון שסל המשאבים מוגבל, תמיכה זו באה על

¹ הציבור הכללי - הציבור היהודי שאינו חרדי, אוכלוסייה כללית - האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית

חשבון קבוצות נזקקות אחרות גם לפי רמת הכנסתן וגם לפי מדדי נזקקות אובייקטיביים). בתחומים רבים, תוצאותיהם של משקי הבית החרדים במדדי נזקקות דומות לאלו של עשירונים הגבוהים מהמוצע - חרף הכנסתם הנמוכה - ומעידות על יכולתה של החברה החרדית לפצות על הכנסה נמוכה בדרכים אחרות. לעומת זאת, בקרב האוכלוסייה הערבית המתאם במרבית התחומים דומה למגמה במדינות המפותחות, ולמצב בקרב האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית בישראל, למעט בשני תחומים: רמת ביטחון אישי נמוכה בכל רמת הכנסה, ושיעורי בעלות על דיור גבוהים גם ברמות הכנסה נמוכות. בקרב האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית מתקבלת תמונה צפויה, הדומה לזו המוכרת בעולם, של מתאם גבוה בין רמת הכנסה למאפייני נזקקות. חוסר המתאם בין הכנסה ומאפייני הנזקקות בקרב החברה החרדית מחדד את הפספוס במדיניות הרווחה בישראל, המתבססת בפרמטרים רבים על רמת הכנסה, שבישראל לא תמיד משקפת עוני אמיתי לפי מדדי הנזקקות.

פערי הכנסות בישראל

בחלקה השני של העבודה נבחנו מגמות בדפוסי התעסוקה ופערי ההכנסות מעבודה בין קבוצות האוכלוסייה השונות, בחלוקה למין וגיל, תוך התמקדות במאפיינים הבאים: שיעור ההשתתפות בכוח העבודה; מספר שעות העבודה; התפלגות ענפי התעסוקה ורמת ההון האנושי. מן הניתוח עולות בבירור מספר מסקנות עיקריות: ראשית, בקרב האוכלוסייה הערבית ניכרת מגמה מתמשכת של שיפור משמעותי בדפוסי ההשתתפות בתעסוקה בכלל, ובתעסוקה איכותית בפרט. מגמה זו באה לידי ביטוי, בין היתר, בעליה בשיעור התעסוקה של נשים ובהשקעה גוברת בהון האנושי של גברים ונשים כאחד. מאידך, בעוד ששיעור התעסוקה של נשים חרדיות עלה באופן משמעותי והדביק את הפער לעומת האוכלוסייה הכללית בשני העשורים האחרונים, דפוסי ההשתתפות ורכישת ההון האנושי בקרב גברים חרדים נותרו נמוכים, ולמעשה מצויים בקיפאון זה למעלה מעשור. המשך המגמות הנוכחיות צפוי לצמצם באופן משמעותי את פערי ההכנסה בקרב האוכלוסייה הערבית, אך להעמיק את הפערים בקרב האוכלוסייה החרדית, תוך יצירת נטל הולך וגדל על האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית.

ממוצע ההכנסה ברוטו של משק בית מהאוכלוסייה הכללית גבוה ביותר מפי-2 מזה של משק בית חרדי; וגבוה בכ-70% מזה של משק בית ערבי. ניתוח פערי הכנסה אלו מלמד כי מרבית הפער בהכנסתו של משק הבית החרדי נובע מהחלטותיהם של גברים חרדים שלא להשקיע בהונם האנושי; ולהשתתף באופן חלקי בלבד בתעסוקה, לא כל שכן בתעסוקה איכותית. המשך המגמה הקיימת למעשה מנציח את עיקרו של פער זה. מאידך, מרבית הפער בהכנסתו של משק הבית הערבי צפוי להצטמצם בטווח הארוך, זאת נוכח הגידול בהשתתפותן של נשים ערביות בתעסוקה, ובעיקר לאור העלייה המתמשכת ברמת ההון האנושי של גברים ונשים ערבים כאחד. הנטל שמטילה האוכלוסייה החרדית על הציבור הכללי צפוי להתעצם בשני מישורים: הן בשל המשך המגמה במשתני הבחירה, והן בשל הגידול במשקלם היחסי באוכלוסייה (ראה נספח ב').

מיסוי וקצבאות לפי אוכלוסיות

על מנת לבחון כיצד מדינת הרווחה הישראלית מחלקת את נטל המיסוי הישיר ואת התמיכות בין האוכלוסיות השונות, חושבו נטל המיסוי הישיר והיקף התמיכות עבור משק בית ממוצע, בחלוקה לקבוצות אוכלוסייה וגיל. התוצאות ממחישות את נטל המיסוי המשמעותי שנופל על משקי הבית באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית מחד, ואת היקף התמיכות היחסי הגבוה ממנו נהנית האוכלוסייה החרדית מאידך. כך, משק בית יהודי לא-חרדי בגילאי 25-44² משלם בממוצע מיסים בהיקף של פי 3 מזה ממשק בית חרדי, אך זכאי להטבות הנמוכות ב-40% מאלו שלהן זכאי משק בית חרדי (ראה נספח ג'). פערים אלו מתקיימים בכל קבוצות הגיל ומצטברים לאורך החיים. מחישוב המבוסס על נתוני הממוצעים בכל גיל עולה כי לאורך חייו, משק בית חרדי משלם 3.4 מיליון שקלים פחות מיסים ישירים ממשק בית באוכלוסייה הכללית, ונהנה מכ-400 אלף ש"ח שקלים יותר קצבאות. (ראה נספח ד').

² שנים אלו נבחרו בשל היותן מאתגרות במיוחד מבחינה כלכלית עבור משק הבית שכן מדובר בשלבים התחלתיים של הקריירה בהם השכר נמוך יותר, בשילוב עם עלות גידול ילדים גבוהה, ולרוב גם עלויות משכנתא.

תהליכי סגירת פערי ההכנסה מצויים בקיפאון, והמגמה הדמוגרפית צפויה להחמיר את התופעה בעתיד. התוצאה היא מדיניות רווחה היוצרת אי צדק מחד וחוסר יעילות כלכלית מאידך, תוך הנצחה דה-פקטו של המצב הקיים, בהיעדר כל תמריץ מצד הקבוצות "הנהנות" ממנו לשנותו.

הפערים בין משקי בית מהאוכלוסייה היהודית הלא-חרדית למשקי בית ערבים משמעותיים גם כן, אך מתונים בהשוואה לפערים מול האוכלוסייה החרדית. כך, משק בית ערבי משלם כ-40% מהמיסים הישירים שמשלם משק בית יהודי לא-חרדי, אך מקבל תמיכות בהיקף דומה (ראה נספח ג'). עם זאת, מגמות ההשכלה והתעסוקה בחברה הערבית המצויות זה שנים בכיוון חיובי מתמשך, צפויות להביא לצמצום פערים אלו לאורך זמן. לצד זאת, בקרב משקי בית ערבים ניכרת גם תופעה של מיצוי זכויות חלקי, הנובעת בחלקה גם מאפליה.

לצורך גיבוש המלצות מדיניות, נבחנו המקורות לפערי המיסים והקצבאות, וההסברים לפערים: לגבי המיסים הישירים, רוב הפער נובע ממשלם הכנסה נמוך, שנובע מפערי ההכנסה, ומנקודות זיכוי גבוהות בגין ילדים. נתח משמעותי של למעלה מ-30% מוסברים בפער בתשלומי ביטוח לאומי ומס בריאות, שנובעים גם מהכנסה נמוכה אך גם מהסדרים פרטניים כגון תשלומים מופחתים לאברכים.

אשר לקצבאות, חלק משמעותי מהפער נובע מתמיכה באברכים והיתרה מוסברת בקצבאות מבוססות מספר ילדים. באופן כללי ניתן לומר שהפערים נגרמים עקב כללים אוניברסליים עם תחולה גבוהה על חרדים (ילודה), הטבות סקטוראליות (קצבת אברך), והסדרים לא מוגבלים בזמן על תשלומי מינימום לביטוח לאומי (ללא-מועסקים). מדיניות למיקוד מדינת הרווחה, צריכה לטפל בתחומים אלו במקביל. לשם המחשה, הטבות המס בגין גודל משפחה עלו בשני העשורים האחרונים פי 10 נומינלית, ופי 7 ריאלית. הטבות המס בגין ילדים מהווים כבר 16% מכלל הטבות המס, שיעור יותר מכפול לעומת לפני 20 שנה.

על מי נופל הנטל?

כדי להבין מי הנושאים בנטל שיוצר העיוות במדיניות הרווחה, נבחנו גם פערי המיסים והקצבאות בין קבוצות האוכלוסייה בתוך כל עשירון הכנסה, הן לפי הכנסה ברוטו והן לפי הכנסה נטו לנפש סטנדרטית, בדגש על העשירונים הנמוכים בגילאי 25-44. הבדיקה בוצעה מתוך רצון להבין האם בכל הנטל נושאים העשירונים הגבוהים, או שחלקו ממומן גם על ידי מעמד הביניים.

כך למשל, ניתוח משקי הבית בעשירון הרביעי לפי הכנסה ברוטו מלמד כי משק בית יהודי לא חרדי בעשירון זה משלם כ-50% יותר מס ישיר ממשק בית חרדי. בחישוב לפי הכנסה נטו לנפש סטנדרטית, עולה כי משק בית חרדי בעשירון זה נהנה מסכום קצבאות כפול ממשק בית יהודי לא-חרדי, ובפועל מקבל נטו מהמדינה בעוד משק הבית היהודי הלא-חרדי משלם נטו למדינה. כך, משק בית חרדי מקבל בממוצע כ-1,200 ₪ (קצבאות בניכוי מיסים ישירים), בעוד משק בית יהודי לא-חרדי משלם כ-950 ₪ נטו (ראה נספח ה').

הנתונים ממחישים את אי הצדק האופקי הנוצר בעקבות העיוות במדיניות הרווחה, ומדגימים כיצד חלק מהנטל הנובע ממימון התמיכות במשקי הבית החרדים נופל דווקא על מעמד הביניים-נמוך. בעשירונים אלה שיעור הנטל גבוה במיוחד: הפער בין משק בית חרדי לבין משק בית יהודי לא-חרדי בתמיכות נטו מן המדינה עומד על כ-2,100 שקלים, שהם למעלה מ-12% מן ההכנסה נטו. פערים אלה, הנוצרים בין משקי בית בעלי הכנסה נטו דומה (מתוקנת לגודל משפחה), נובעים בין היתר מתמיכה ייעודית באברכים ומתחולה רחבה של מדיניות הרווחה על משפחות מרובות ילדים.

עוצמת הבעיה מומחשת היטב בהיקף הכולל של תשלומי המיסים והקצבאות בגילאים 25-44. בשנת 2023 עמד סך תשלומי המיסים של משקי בית יהודים לא-חרדים על כ-73 מיליארד שקלים, בעוד סך הקצבאות ותשלומי ההעברה שקיבלו עמד על

כ-20 מיליארד שקלים, כך שתשלום המיסים נטו שלהם הסתכם בכ-53 מיליארד שקלים. בתרחיש חלופי, שבו האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית הייתה משלמת מיסים בהיקף המשקף את חלקה היחסי באוכלוסייה, היה היקף התשלומים עומד על כ-36 מיליארד שקלים בלבד. לעומת זאת, סך תשלומי המיסים של משקי הבית החרדים עמד על כ-4 מיליארד שקלים, בעוד שסך הקצבאות ותשלומי ההעברה שקיבלו עמד על כ-6 מיליארד שקלים. כלומר, משקי בית אלה נהנו מהעברה נטו מן המדינה בהיקף של כ-2 מיליארד שקלים. בתרחיש חלופי, שבו משקי הבית החרדים היו משלמים מיסים בהיקף המשקף את חלקם היחסי באוכלוסייה, היה היקף תשלומי המיסים שלהם גדל בכ-9 מיליארד שקלים. משמעות הדבר היא שמשק בית מהאוכלוסייה היהודית לא-חרדית משלם בממוצע תוספת מס ישיר נטו של 25%, כתוצאה מן העובדה שמשק בית חרדי משלם פחות מיסים וזכאי ליותר תמיכות. במילים אחרות, משקי הבית החרדים, המהווים כ-11% מכלל משקי הבית, יוצרים נטל תוספתי של 26% על האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית (ראה נספח ו').

שילוב כלל הממצאים הללו עם ההבנה שהם נובעים במידה רבה מהחלטות וולונטריות ובחירה של משקי הבית החרדים, ובהן השתתפות נמוכה בשוק העבודה; אי רכישת הון אנושי בעיקר בקרב גברים; ומספר ילדים גבוה, ממחישים עד כמה מדיניות הרווחה חוטאת למטרתה הבסיסית.

משקי הבית הערבים בגילאי 25-44 משלמים מיסים ישירים בהיקף של כ-8.4 מיליארד שקלים ומקבלים קצבאות בהיקף של כ-5 מיליארד שקלים, כך שסך המיסים הישירים נטו שהם משלמים עומד על כ-3 מיליארד שקלים. אילו היו משלמים מיסים נטו בהיקף המשקף את חלקים היחסי באוכלוסייה בגילאים אלה, היה הסכום צפוי לעמוד על כ-10 מיליארד שקלים. הפער, העומד על כ-7 מיליארד שקלים, יוצר נטל תוספתי של כ-20% על האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית. עם זאת, מאחר שהאוכלוסייה הערבית מהווה כ-20% מן האוכלוסייה בגילאים אלה, הנטל שהיא מטילה, במונחים מתוקננים לגודל האוכלוסייה, עומד על כ-40% מן הנטל שיוצרת האוכלוסייה החרדית. כאמור, מגמות ההשכלה והתעסוקה החיוביות באוכלוסייה הערבית, בשילוב צעדים של צמצום אפליה והגברת שוויון הזדמנויות צפויים לצמצם את הנטל באופן משמעותי לאורך זמן.

תמונת המצב בקרב משקי הבית הערבים בגילאים אלה מטרידה מכיוון אחר. בחישוב על פי הכנסה נטו לנפש סטנדרטית, משקי בית אלה משלמים מיסים בהיקף דומה לזה של משקי הבית האחרים, אולם מקבלים קצבאות בשיעור של כמחצית בלבד מזה שמקבלים ממשקי בית יהודים לא-חרדים (גם כאשר מספר הילדים הממוצע דומה), וכרבע בלבד מן התמיכות שמקבלים משקי הבית החרדים. נתונים אלה מבליטים שוב את אי הצדק האופקי, ולצידו גם את הקושי האינהרנטי של החברה הערבית במיצוי זכויות, שנובע על פי הספרות, בין היתר, גם מחסמי אמון, נגישות ושפה.

הטבות נוספות של מדינת הרווחה

פרט לקצבאות מטעם הביטוח הלאומי, מדינת הרווחה מעניקה גם הטבות נוספות שניתנות על פי תבחינים אישיים (בעיקר הכנסה) ועל פי דרוג סוציו-כלכלי של מקום המגורים. לאורך העשורים האחרונים עלה היקפן של הטבות אלו באופן משמעותי. חלק ניכר מן ההטבות מוענק על ידי משרדי הממשלה, במנותק מן ההגדרות והקריטריונים של הביטוח הלאומי, באופן המאפשר עיצוב תנאי זכאות המותאמים במידה רבה יותר למאפייניהם של משקי הבית החרדים. כך, באמצעות הכוח הפוליטי של המפלגות החרדיות, נוצרו למעשה "מעקפים" למדינת הרווחה המסורתית, בדמות הטבות מגוונות הניתנות על בסיס קריטריונים שאינם כוללים מיצוי כושר השתכרות ומעוצבים באופן לא שוויוני. בין הדוגמאות לכך ניתן למנות את כללי הסיוע בתלושי מזון; הנחות בארנונה; הנחות במעונות יום ועוד. בשנים האחרונות אף נפסלו חלק מן הקריטריונים הללו בבג"ץ, בנימוק שהם משקפים אפליה ופוגעים בעיקרון השוויון.

מתן הטבות לפי האשכול הסוציו-כלכלי של היישוב ולא לפי הכנסת הפרט, נשען על הנחת יסוד הגיונית לפיה חלק מהשירותים ניתנים באופן קולקטיבי, כמו צהרונים וימי לימודים ארוכים במימון המדינה. הבעיה המרכזית היא שבשל

מגבלות באיסוף הנתונים, קביעת דירוג האשכול מתבססת כיום בעיקר על פרמטרים המשקפים דפוסי בחירה, ולא דווקא נזקקות אובייקטיביות. כך, כ-50% מהמשתנים קשורים להכנסה; 17% למבנה המשפחתי; 17% לחינוך; 11% לבעלות על רכב; ו-6% לנסיעות לחו"ל. הרכב זה של המדד מוביל לכך שרשויות חרדיות וערביות נכללות באופן מובנה באשכולות הנמוכים. בקירוב, 100% מהיישובים החרדים והערבים נמצאים באשכולות הנמוכים, בעוד שאין כמעט ישובים יהודים לא חרדים באשכולות 1-3 (למעט ירושלים, שהיא עיר מעורבת). המשמעות היא שמרבית ההטבות מתועלות לאוכלוסיות אלו, על אף שכפי שהוצג לעיל, הקשר בין מאפייני המדד לבין רמת הנזקקות חלקי בלבד.

סימולציית נזקקות עתידית

האתגר המרכזי הנובע מקיומה של אוכלוסייה ההולכת וגדלה, המזדקנת בהדרגה בשל העלייה בתוחלת החיים, וחיה לאורך זמן ברמת הכנסה נמוכה מאוד וללא שינוי ממשי במגמה, הוא הנטל הכבד שאוכלוסייה זו צפויה ליצור בגיל הזקנה. עם אתגר זה ביקשה להתמודד מדיניות פנסיית החובה, שהונהגה לראשונה לפני כמעט שני עשורים והורחבה לאורך השנים. מטרתה של מדיניות זו היא לספק רשת בטחון כלכלית עתידית בגיל הזקנה למשקי בית שעבדו לאורך השנים, גם אם השתכרו שכר נמוך.

בסימולציה שערכנו בחנו את שיעור משקי הבית הצפויים להיות מוגדרים כנזקקים בגיל הזקנה, בשל הכנסה פנסיונית נמוכה מדי, ולכן גם להיות זכאים, בסבירות גבוהה, לרשת הביטחון של מדינת הרווחה, בעיקר באמצעות השלמת הכנסה, סיוע סיעודי ותמיכות דומות. הסימולציה התבססה על מאפייני התעסוקה הנוכחיים, תוך הבאה בחשבון של המגמות שכבר התרחשו, ולצד זאת כללה גם ניתוח רגישות לאפשרות שמגמות אלו יימשכו בעתיד.

התוצאה ממחישה כי בעוד שמרבית האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית צפויה להגיע בגיל הזקנה לרמות הכנסה סבירות שיאפשרו לה להתקיים בכוחות עצמה, המשך המגמות הקיימות צפוי להוביל לכך ש-80%-90% ממשקי הבית החרדים לא יגיעו לסף הכנסה מינימלי, ולכן יהיה תלויים ברשת הביטחון של מדינת הרווחה. תחזית זו מצביה דגל אדום בוחק ביחס להמשך המצב הקיים, אשר עלול להוביל לתלות בלתי סבירה של האוכלוסייה החרדית המבוגרת במדינת הרווחה. תלות זו צפויה להטיל נטל נוסף על הציבור הכללי, ובפרט בעשירונים הנמוכים, שרובם נוטלים חלק בשוק העבודה לאורך חייהם. משקי הבית הערבים, שבעבר מצבם היה דומה לאלה של החרדים, הולכים ומצמצמים את הפערים, וכתוצאה מכך נתח הולך ופוחת מהם יהיה תלוי במדינת הרווחה בגילאים מאוחרים. משמעות הדברים היא שנטל המיסוי הישיר הנוכחי אינו אלא קדימון לנטל העתידי ההולך ומתהווה, אשר נובע בעיקר מן ההשתתפות הנמוכה של חרדים בשוק העבודה ומכך שאינם רוכשים את הכלים הרלוונטיים להשתלבות בשוק העבודה המודרני.

המלצות מדיניות

לדעתנו, כדי לשפר את יכולתה של מדינת הרווחה לממש את מטרותיה; לקדם רמות גבוהות יותר של צדק אנכי ואופקי; ולמנוע היווצרות של נטל פיסקאלי הולך וגובר נוכח השינויים הדמוגרפיים, נדרשים שינויים משמעותיים בכללי המשחק של מדיניות הרווחה בישראל, בדגש על התערבות בשלושה תחומי מדיניות עיקריים:

1. השכלה ורכישת כישורים רלוונטיים לשוק העבודה המודרני

נדרש שינוי משמעותי ברמת הכישורים הרלוונטיים לשוק העבודה של הגברים חרדים, בראש ובראשונה באמצעות לימודי ליבה, לצד המשך דחיפה צמצום הפערים בכישורי ההשכלה של משקי הבית הערביים, ובכלל זה זכאות לבגרות, לימודים מתקדמים וכישורי שפה. בכל הנוגע לחברה החרדית, יש לראות באוטונומיה החינוכית הקיימת פגיעה ברורה בשוויון ההזדמנויות של הנער החרדי, שכן היא מצמצמת את יכולתו לרכוש את הכלים הנדרשים להשתלבות בשוק העבודה המודרני. לכן, תמריצי התקצוב חייבים להיות מעוצבים כך שיאפשרו ואף יעודדו משפחה

חרדית לבחור במסלול חינוכי הכולל רכישת הון אנושי, וכישורים רלוונטיים לשוק העבודה המודרני. צעד זה הוא תנאי הכרחי, גם אם לא מספיק, לצמצום הפערים ולקידום שוויון הזדמנויות, ויש לו גם חשיבות רבה ביכולת למקד את מדיניות הרווחה בכלים המקובלים בעולם המפותח. המלצות המדיניות המפורטות מתמקדות אמנם בעיקר בתמריצים כלכליים, אך הטיפול בסוגיית לימודי הליבה הוא תנאי יסודי לטיפול שורש בבעיה. מדינות רבות, כוללות דרישות סף לחלק ממרכיבי הסיוע של מדינת הרווחה ברכישת השכלה. יש לאמץ התניות אלו גם בישראל, ביחס לעמידה בתנאי של לימודי ליבה.

2. קריטריונים לזכאות לתמיכות של מדינת הרווחה

א. נדרשת הסדרה מחודשת של כלל מערכת ההטבות המבוססת על הכנסה אישית ועל קריטריונים נוספים ברמת הפרט. ההסדרה החדשה צריכה להתבסס על מספר עקרונות מרכזיים: בחירה אישית, לגיטימית כשלעצמה, בהשתתפות חלקית של משק הבית בשוק העבודה, לא תזכה אוטומטית בהטבות שנועדו לצמצם פערים או להבטיח רמת הכנסה יחסית מסוימת. במצבים בהם ההכנסה משקפת בחירות עקרוניות, עוני יחסי אינו יכול לשמש אינדיקטור מהימן לקביעת הזכאות להטבות.

ב. ביטול קצבאות והטבות הממוקדות באוכלוסייה החרדית שאינן נשענות על קריטריונים הוגנים, משום שהן יוצרות פערים משמעותיים ופוגעות בצדק האופקי. בין הדוגמאות לכך ניתן למנות את ביטול קצבת האברך; את ביטול ההכרה באברך כמועסק לצורך קבלת הנחות במעונות יום; ואת ביטול ההנחה לאברך בתשלום המינימלי לביטוח הלאומי.

ג. יש להרחיב באופן משמעותי את התלות של חלק מהקצבאות וההטבות במבחן כושר השתכרות מורחב של שני בני הזוג. הרחבה זו תאפשר סיוע משמעותי גבוה יותר למשתתפים בשוק העבודה, כמו הגדלת מענקי עבודה.

ד. הימנעות מהחלה אוניברסלית של קצבאות, שכן היא אינה מבטיחה, כשלעצמה, שוויון. כאשר תחולתן של הטבות גבוהה במיוחד בקרב אוכלוסייה מסוימת, עלולה להיווצר פגיעה הן בצדק האופקי והן בצדק האנכי. לפיכך, יש לצמצם או להגביל את ההטבות הניתנות בגין גודל משק הבית, ובהן קצבאות ילדים; נקודות זיכוי ומענק לידה; הטבות נלוות נוספות, וכן להגביל את היקף ההטבות למשק בית כך שהפערים בתחולה יישארו בגבולות הסביר.

ה. העיוותים שנוצרו בין קבוצות האוכלוסייה, בשילוב עם הפערים המשמעותיים בנטל הגיוס והשירות האזרחי, מחדדים את החשיבות ואת התועלת שבקישור בין שני התחומים. בהתאם לכך, יש להגדיל את ההטבות הכלכליות לאוכלוסייה המשרתת, לרבות באמצעות הטבות מס. בהקשר זה יש להביא בחשבון כי בג"ץ, אשר במסגרת הדיון בעתירות כנגד "חוק קצבאות יוצאי צבא" פסל לפני מעל 20 שנה את מתן קצבאות הילדים הדיפרנציאליות ליוצאי צבא. אם כי ההחלטה דאז התקבלה במציאות שונה בתכלית מזו הקיימת כיום, הן מבחינת הפערים בנשיאה בנטל, הן מבחינת שוויון ההזדמנויות, הן מבחינת הנגישות לשירות אזרחי, והן מבחינת המעקפים שנוצרו במערכת ההטבות.

3. הפחתת השימוש במדד הסוציו-כלכלי במתן הטבות

זכאות להטבות על בסיס המדד הסוציו כלכלי הקיים מחטיאה את יישום מטרותיה של מדינת הרווחה. לכן, יש להפחית באופן משמעותי את השימוש במדד זה כבסיס לזכאות להטבות, ולפעול בהדרגה לפיתוח מדדים הבוחנים מאפייני נזקקות בתחומים שונים, במקום להסתמך בעיקר על רמת הכנסה ועל פרמטרים דמוגרפיים וחינוכיים הנובעים במידה רבה מבחירה. במקביל, יש לעצב קריטריונים להטבות סוציו כלכליות כך שיכוונו באופן הדוק יותר למטרותיה של מדינת הרווחה, למשל באמצעות מימון שעות לימוד נוספות וצהרונים בזיקה למיצוי כושר השתכרות, או מתן הנחות בתחבורה ציבורית בזיקה לתעסוקה בפועל.

לסיכום, בחינת יישום מטרותיה של מדינת הרווחה בישראל ביחס לקבוצות האוכלוסייה השונות מצביעה על מספר כשלים מרכזיים. חלקם ייחודיים למבנה החברתי והפוליטי בישראל, ובראשם הכוח הפוליטי המשמעותי של החברה החרדית, אשר הוביל לעיצוב מערכת תמיכות בעלת תחולה גבוהה במיוחד על קבוצה זו. מצב זה יוצר עיוותים בפעולתה של מדינת הרווחה, פוגע בצדק האופקי והאנכי; ומייצר תמריצים לאי השתתפות בשוק העבודה, בין היתר באמצעות מעקפים למנגנוני הרווחה המסורתיים, הן בקריטריונים לזכאות והן בגופים המנהלים את ההטבות. שווי המשקל שנוצר צפוי להחריף באופן משמעותי נוכח המגמות והתרחישים הדמוגרפיים, ולכן הוא מחייב טיפול מהיר ושינוי יסודי של כללי המשחק, תוך מתן מענה ממוקד לאוכלוסיות חלשות המבקשות להשתלב בשוק העבודה.

האוכלוסייה החרדית, המהווה כ-14% מהאוכלוסייה מנהלת אורח חיים השונה בתכלית מזה של האוכלוסייה הכללית, המבטא בין היתר בחירות עקרוניות וולונטריות הנשענות על מערכת ערכים, אמונות והעדפות ייחודית. בין בחירות אלו ניתן למנות השתתפות נמוכה של גברים בשוק העבודה; הימנעות מרכישת כלים והשכלה הרלוונטיים לשוק העבודה המודרני; וכן קיומו של משק בית מרובה ילדים. בחירות אלו מובילות לכך שרמת ההכנסה של מרבית משקי הבית החרדים נמוכה באופן משמעותי מזו של משקי בית מן הציבור הכללי. חרף זאת, מאפייני הנזקקות האובייקטיביים של קבוצה זו אינם תואמים, במקרים רבים, את רמת ההכנסה הנמוכה, ולכן אינם מהווים כשלעצמם הצדקה ברורה להתערבות מצד מדינת הרווחה. אותה אוכלוסייה נהנית גם מאוטונומיה רחבה במערכת החינוך, שבמסגרתה בנים רבים אינם זוכים לשוויון הזדמנויות מבחינת רמת ההשכלה הלא-תורנית ואינם רוכשים כישורים להשתלבות בתעסוקה איכותית. בהקשר של מדינת הרווחה, חלק מבחירות אלו אינן מעוררות קושי עקרוני, אך העובדה שהאוכלוסייה החרדית, מכוח עוצמתה הפוליטית ומעמדה כלשון מאזניים בשיטת המשטר בישראל, הצליחה ליהנות מרשת ביטחון מקיפה ועודפת של מדינת הרווחה, מפילה את הנטל של הבחירות האלו על האוכלוסייה הכללית.

ניצול זה יוצר נטל מס ישיר תוספתי ממוצע של כ-25% על יהודים לא-חרדים, תוך פגיעה גם במשקי בית מהמעמד הבינוני, הנושאים במחיר יחסי משמעותי. נתוני המגמה מצביעים בבירור על קיפאון בתהליכי השינוי ועל עלייה צפויה ומתמשכת בנטל שיוטל על הציבור הכללי כדי להמשיך ולממן דפוסי בחירה אלו. נטל זה אף צפוי להחריף בטווח הארוך, כאשר רבים מבני האוכלוסייה החרדית יגיעו לגיל זקנה מבלי שיוכלו לעבוד ולכלכל את עצמם, ויישארו ללא הכנסה מספקת בשל היעדר חיסכון פנסיוני, כך שישובו להישען על מדינת הרווחה לשם סיפוק צרכיהם הבסיסיים.

מנגד, בקרב משקי הבית הערביים ניכרות מגמות חיוביות. אמנם חלק מן הפערים מוסברים במאפיינים תרבותיים, אך אחרים נובעים מהיעדר שוויון הזדמנויות, ולאורך זמן ניכרת התקדמות הדרגתית בצמצומם. משום כך, בשונה מן המקרה החרדי, מדובר באוכלוסייה שבה חלק משמעותי מן הפערים מצוי בתהליך של סגירה, ולכן גם אתגר המדיניות שהיא מציבה שונה באופיו.

מחקר זה התמקד במטרות מדינת הרווחה, אולם ההשפעה של הכשלים במדיניות הרווחה על פוטנציאל הצמיחה הכלכלית של המשק הישראלי ברורה. ניסיון העבר הוכיח באופן ברור שתמריצים כלכליים עובדים - באופן כללי, ובפרט על האוכלוסייה החרדית. יישום צעדי המדיניות המוצעים צפוי לשפר באופן משמעותי את יישום מטרות מדינת הרווחה, אך במקביל הם צפויים לייצר מנוע צמיחה משמעותי לכלכלה הישראלית. הפוטנציאל הטמון בהון האנושי בחברה החרדית הוא גבוה, ותהליך הדרגתי של מימוש הפוטנציאל עשוי להיות מנוע מרכזי בחידוש והגברת הצמיחה הכלכלית של ישראל, אחרי שנים של לחימה ועליה בתקציב הביטחון.

נספח א' – הקשר בין רמת הכנסה למאפייני נזקקות עיקריים³

תחושת ביטחון	השכלה	תוחלת חיים	פרמטר
מתאם חיובי בין הכנסה ותחושת ביטחון	מתאם חיובי בין שנות השכלה להכנסה	מתאם חיובי בין הכנסה לתוחלת חיים	המצב ב-OECD
בקרב האוכלוסייה הערבית - תחושת ביטחון נמוכה ללא קשר להכנסה; בקרב האוכלוסייה החרדית מתאם נמוך מאוד	בקרב האוכלוסייה החרדית - אין מתאם	בקרב האוכלוסייה החרדית - מתאם נמוך	האנומליה בישראל

- במדינות מפותחות קיים מתאם חיובי בין הכנסה לבין מדדי רווחה מרכזיים - כגון: בריאות, השכלה ותחושת ביטחון.
- בישראל מתאם זה מתקיים במלואו בקרב האוכלוסייה היהודית הלא חרדית.
- מנגד, מתאם זה מתקיים באופן חלקי בקרב האוכלוסייה החרדית והערבית.
- בקרב האוכלוסייה החרדית ישנן רמות גבוהות של נגישות להשכלה, בריאות ותחושת בטחון כמעט ללא קשר להכנסה, רמות המאפיינות אוכלוסיות ברמות הכנסה בינוניות-גבוהות.
- בקרב האוכלוסייה הערבית תחושת הביטחון נמוכה כמעט ללא קשר לרמת ההכנסה.

³ מאפייני הנזקקות לפי דו"ח ועדת שטיגליץ-סן-פיטוסי (Stiglitz-Sen-Fitoussi Commission) של ה-OECD

נספח ב' – פירוק הבדלי שכר משקי בית בין אוכלוסיות⁴

אוכלוסייה	יהודים לא - חרדים	יהודים חרדים	ערבים
ממוצע הכנסה ברוטו למשק בית	27,661	13,428	16,106

ערבים		יהודים חרדים		אוכלוסייה
שעור הפער מול יהודים לא - חרדים	הפער הכספי מיהודים לא חרדים	שעור הפער מול יהודים לא - חרדים	הפער הכספי מיהודים לא חרדים	משתנה
100%	11,555	100%	14,233	פער ההכנסה הכולל מיהודים לא-חרדים
7%	787	36%	5,116	פער בשיעור תעסוקה גברים
2%	232	29%	4,124	פער שעות עבודה גברים
-	-	5%	766	ותק קצר יותר בעשור של גברים חרדים
21%	2,377	3%	391	התפלגות ענפי תעסוקה שונה - גברים
3%	319	7%	953	פער בהון האנושי גברים (בגרות ומעלה)
32%	3,715	80%	11,351	סה"כ גברים
33%	3,772	2%	271	פער בשיעור תעסוקה נשים
6%	638	8%	1,135	פער שעות עבודה נשים
-4%	-432	2%	350	התפלגות ענפי תעסוקה שונה - נשים
1%	126	1%	96	פער בהון האנושי נשים (מעל בגרות)
36%	4,105	13%	1,852	סה"כ נשים
32%	3,736	7%	1,030	לא משויך, אפליה וסיבות אחרות

- 80% מפערי השכר בין משק בית מהאוכלוסייה הכללית למשק בית חרדי נובעים מפער בשכר הגברים, הנובע בעיקרו משיעור תעסוקה נמוך יותר והיקף שעות העסקה נמוך יותר, **משתנים המושפעים ישירות מהחלטה של משק הבית**. שני פרמטרים אלו נמצאים בקיפאון למעלה מעשור.

⁴ מקור: עיבודי המחברים לסקר הוצאות משקי הבית, למ"ס, 2023. עבור נשים ערביות השתמשנו בנתוני סקר 2022. שכר ברוטו לגילאי 25-64.

- פערי השכר בין האוכלוסייה הכללית למשקי הבית הערבים מושפעים בעיקר מהשתתפות נשים בכוח העבודה ומענפי תעסוקה של גברים (הקשורים גם לרמת השכלה נמוכה). שני פרמטרים אלו נמצאים במגמת צמצום פערים לאורך זמן.

נספח ג' - ניתוח פערים בתשלומי מיסים, קצבאות ומיסים נטו לפי קבוצות אוכלוסייה, גילאי 44-25, חודשי⁵

מס ישיר נטו	מיסים ישירים	קצבאות ותשלומי העברה	סוג משק הבית
5,917	8,092	2,175	יהודי לא חרדי
-1,100	2,496	3,596	חרדי
1,324	3,228	1,904	ערבי

- משק בית חרדי מקבל בממוצע מהמדינה כ-1,100 ₪ לחודש מיסים ישירים נטו, בעוד משק בית יהודי לא חרדי משלם כ-5,900 ₪ מס ישיר נטו, ומשק בית ערבי משלם כ-1,300 ₪ נטו לחודש.
- הפער החודשי הממוצע במס ישיר נטו בין משק בית יהודי לא חרדי, למשק בית חרדי, עומד בגילאים אלו על כ-7,000 ₪ לחודש.
- משק בית חרדי בגילאי 25-44 משלם כשליש מהמיסים הישירים של משק בית יהודי לא-חרדי, ומקבל קצבאות פי 1.7.
- משק בית ערבי בגילאי 25-44 משלם כ-40% מהמיסים הישירים של משק בית יהודי לא-חרדי, ומקבל 15% פחות קצבאות.

נספח ד' - פערים בקצבאות ותשלומי העברה, תשלומי מיסים, לפי קבוצות אוכלוסייה, בגילאי העבודה⁶

תקבולים בנטו	תשלומי מיסים	קצבאות ותשלומי העברה	סוג משק הבית	
-3,725,352	5,017,932	1,292,424	יהודי לא-חרדי	נתונים
51,708	1,656,936	1,708,404	חרדי	
-428,532	2,053,752	1,473,012	ערבי	
-3,777,060	3,360,996	-415,980	פער בין יהודי לא-חרדי וחרדי	פערים
-3,296,820	2,964,180	-180,588	פער בין יהודי לא חרדי וערבי	

- לאורך כל גילאי העבודה, משק בית חרדי מקבל בממוצע יותר קצבאות מהמדינה מאשר הוא משלם מיסים ישירים נטו, בעוד משק בית יהודי לא חרדי משלם יותר מ-5 מלש"ח מס ישיר נטו, מקבל קצבאות בהיקף של כ-1.3 מלש"ח, כך שסך הכול משק בית יהודי לא חרדי משלם בממוצע מס ישיר נטו בהיקף של 3.7 מלש"ח.
- הפער הממוצע בין נטל המס הישיר (נטו) בין משק בית יהודי לא חרדי, למשק בית חרדי עומד על כ-3.8 מלש"ח, לאורך גילאי העבודה.
- בגילאי העבודה, משק בית ערבי ממוצע מקבל כ-180 אלף ₪ יותר קצבאות מהמדינה ממשק בית יהודי לא חרדי ומשלם מיסים ישירים כ-3 מיליון ₪ פחות ממשק בית יהודי לא-חרדי ממוצע.

נספח ה' – פערי מיסים וקצבאות בין קבוצות אוכלוסייה עשירונים 4-5 (הכנסה נטו לנפש סטנדרטית), גילאי 44-25

מס ישיר נטו	מיסים ישירים	קצבאות ותשלומי העברה	מספר ילדים ממוצע	הכנסה נטו	הכנסה נטו לנפש סטנדרטית	גיל משק הבית: 25-44
עשירון 4						סוג משק הבית
939	3,153	2,214	3.7	16,700	6,722	יהודי לא-חרדי
-1,167	3,274	4,441	5.5	17,155	6,779	חרדי
1898	3,009	1,111	3.5	16,840	6,547	ערבי
עשירון 5						
1933	4,076	2,143	3.6	20,419	7,988	יהודי לא-חרדי
-1,546	4,775	6,321	4.7	19,905	7,807	חרדי
3872	5,437	1,565	4.9	28,046	7,873	ערבי

- משק בית מהאוכלוסייה הכללית **בעשירון 4 משלם** בממוצע כ-900 ש"ח מיסים נטו בחודש, משק בית חרדי מאותו עשירון **מקבל** בממוצע כ-1,200 ש"ח לחודש, ומשק בית ערבי באותו עשירון **משלם** בממוצע 1,900 ש"ח לחודש. הפער בין משק בית חרדי למשק בית יהודי לא-חרדי עומד על כ-2,100 ש"ח נטו לחודש, המהווים תוספת להכנסה נטו של כ-13%. עיקר הפער נובע מהפרשי קצבאות.

- משק בית מהאוכלוסייה הכללית בעשירון 5 משלם בממוצע כ-1,900 ₪ מיסים נטו בחודש, משק בית חרדי מאותו עשירון מקבל בממוצע כ-1,500 ₪ לחודש, ומשק בית ערבי באותו עשירון משלם בממוצע 3,900 ₪ לחודש. הפער בין משק בית חרדי למשק בית יהודי עומד על כ-3,500 ₪ נטו לחודש, המהווים תוספת להכנסה נטו של כ-17%. עיקר הפער נובע מהפרשי קצבאות.

נספח ו'- פערים בתשלומי מיסים, קצבאות ומיסים נטו לפי קבוצות אוכלוסייה, גילאי 25-44, מיליארד ש"ח⁸

נטל מס ישיר (נטו) נוסף של יהודים לא חרדים, הנובע מתת תשלום של קבוצה זו (%)	מיסוי עודף (%)	מיסוי עודף מעבר לחלק היחסי באוכלוסייה	נטו למדינה לפי שיעור מהאוכלוסייה	נטו למדינה	קצבאות והטבות עיקריות	מיסים ישירים	שיעור באוכלוסייה	סך משקי בית
-	47.0%	16.6	35.4	52.0	21.2	73.2	68.3%	יהודים לא חרדים
20.8%	-71.7%	-7.4	10.3	2.9	5.5	8.4	19.8%	ערבים
26.1%	-150.3%	-9.3	6.2	-3.1	7.0	3.9	11.9%	חרדים
			51.8	51.8	33.7	85.5	100%	סה"כ

- משקי בית יהודים לא חרדים בגילאי 25-44 משלמים כ-17 מיליארד ₪ יותר מיסים ישירים נטו מחלקם באוכלוסייה, סכום זה מהווה תשלום עודף של כמעט 50% במיסים ישירים נטו אותם היו צריכים לשלם אם כל קבוצות האוכלוסייה היו משלמות לפי חלקן באוכלוסייה.

⁸ מקור: עיבודי המחברים לסקר הוצאות משקי הבית, למ"ס, 2023. מיסים: מס הכנסה, ביטוח לאומי, ביטוח בריאות ממלכתי, תוספת מעסיק לביטוח לאומי. קצבאות: ילדים, לידה, אברך ואחר. שווי הטבות: תלושי מזון (ההנחה שגילאי 25-44 מקבלים 80% מהתלושים, בירושלים חרדים 80% מהתלושים, ערבים 20%), מעונות יום (ההנחה שגילאי 25-44 מקבלים 80% מההטבות), צהרונים (ההנחה שגילאי 25-44 מקבלים 100% מההטבה), הנחות בארנונה על פי מבחן הכנסה (בערים מעורבות ההנחה היא שחרדים מקבלים 80% מההנחות).

- **26% מיסוי ישיר עודף** - נובע מתשלום חסר של משקי הבית החרדים (המהווים רק כ- 12% מהאוכלוסייה בגילאים אלו).
- **21% מיסוי ישיר עודף** - נובע מתשלום חסר של משקי הבית הערבים (המהווים כ-20% מהאוכלוסייה בגילאים אלו).